Lisälausunto lakivaliokunnalle hallituksen esityksestä 180/2017 vp

1. Tausta

Lakivaliokunnan 16.2.2018 pidetyn kuulemistilaisuuden lopussa nousi valiokunnan puheenjohtajan edustaja Tolvasen esittämän kysymyksen johdosta esiin ne bis in idem –kieltoon liittyvä ongelmatilanne, johon en kuulemistilaisuudessa ehtinyt antaa riittävän seikkaperäistä (enkä välttämättä edes oikeaan osuvaa) vastausta. Kuulemisen jälkeen keskustelin asiasta valiokuntaneuvos Monton kanssa ja tässä keskustelussa sovimme, että toimitan asiasta valiokunnalle lisälausuman.

2. Ongelma

Puheenjohtaja Tolvasen esiin ottama ongelma liittyi tilanteeseen, jossa liikennevalvontaa suorittava poliisimies määrää vahingossa humalassa ylinopeutta ajaneelle kuljettajalle liikennevirhemaksun ylinopeudesta ennen kuin on ehtinyt tarkastaa kuljettajan juopumustilan. Tähän liittyen Tolvanen kysyi, estääkö ne bis in idem –kielto tällaisessa tapauksessa rattijuopumuksen käsittelemisen tuomioistuimessa sen vuoksi, että kuljettajalle on jo (epähuomiossa) ehditty määräämään liikennevirhemaksu ylinopeudesta.

Vastasin kuulemisessa kysymykseen, että ei estä, mutta perehdyttyäni asiaan tarkemmin, minun pitää hieman täsmentää (ehkä jopa virheellistä) vastaustani. Ongelma on nimittäin monitahoisempi, kuin mitä kuulemistilaisuudessa kävi ilmi. Käytännössä kysymys on rikostuomion negatiivisesta oikeusvoimavaikutuksesta.

Tämän lisälausuman lähtökohdaksi otan sen, että ehdotuksessa esitettyä liikennevirhemaksua on pidettävä niin sanottujen Engel-kriteerien mukaisena rikosoikeudellisena sanktiona. Mainittuja Engel-kriteerejä olen käsitellyt tarkemmin perustuslakivaliokunnalle tässä asiassa antamassani lausunnossa.

3. Rikostuomion oikeusvoima

Oikeusvoimasta ei ole omaa säännöstä oikeudenkäymiskaaressa tai rikosprosessilaissa. Sen sijaan EIS 7 lisäpöytäkirjan 4 artiklassa on oikeusvoimaa koskeva säännös. Sen mukaan ketään ei saa saman valtion tuomiovallan nojalla tutkia uudelleen tai rangaista oikeudenkäynnissä rikoksesta, josta hänet on jo lopullisesti vapautettu tai tuomittu syylliseksi kyseisen valtion lakien ja oikeudenkäyntimenettelyn mukaisesti.

Oikeusvoimavaikutuksen niin sanotun objektiivisen ulottuvuuden kannalta erinomaisen vaikea kysymys on se, milloin samaa henkilöä ollaan rankaisemassa uudestaan *samasta teosta.*

Suomessa tähän problematiikkaan liittyy kiinteästi rikosprosessilain (ROL) 5:17, jossa säädetään syytteen muuttamisesta seuraavasti:

> Nostettua syytettä ei saa muuttaa. Syyttäjä voi kuitenkin laajentaa samaa vastaajaa koskevan syytteen käsittämään toisen teon, jos tuomioistuin esitettävään selvitykseen ja muihin seikkoihin nähden katsoo sen soveliaaksi.
>
> Syytteen muuttamisena ei pidetä sitä, että syyttäjä rajoittaa syytettään tai ilmoittaa toisen lainkohdan kuin haastehakemuksessa taikka vetoaa uuteen seikkaan syytteen tueksi.

Siteeratun oikeusohjeen perusteella syytteen muuttaminen voidaan jakaa kolmeen osaan: *laajentamiseen, tarkistamiseen* ja *rajoittamiseen.* Käsillä olevassa asiassa tärkeää on syytteen laajentamisen ja tarkistamisen välinen rajanveto.[1]

Syytteen laajentamisessa on kysymys siitä, että oikeudenkäynnissä vedotaan sellaiseen uuteen oikeustosiseikkaan (rangaistusvaatimuksen perusteeseen), joka kuuluu *oikeusvoimamielessä toiseen tekokokonaisuuteen* kuin alkuperäisessä syytteessä kuvattu teko.

> Esimerkkinä voidaan mainita vaikkapa tapaus, jossa alkuperäisessä syytteessä vastaaja V:lle vaaditaan rangaistusta asianomistaja A:n pahoinpitelemisestä. Syytteen laajentamisena pidettäisiin tässä tilanteessa esimerkiksi sitä, että oikeudenkäynnin aikana syyttäjä ilmoittaisi vaativansa V:lle rangaistusta myös siitä, että hän oli viikkoa ennen A:n pahoinpitelyä varastanut A:n polkupyörän

Syytteen *tarkistamisessa* puolestaan vedotaan sellaiseen oikeustosiseikkaan, joka kuuluu *oikeusvoimamielessä samaan tekokokonaisuuteen* alkuperäisessä syytteessä kuvatun teon kanssa.

> Yllä olevaa pahoinpitelyesimerkkiä käyttäen syytteen tarkistamista olisi esimerkiksi se, että syyttäjä rikosjutun oikeudenkäynnin aikana vaatisikin V:lle alkuperäisen pahoinpitelyn sijasta rangaistusta törkeästä pahoinpitelystä vedoten siihen uuteen oikeustosiseikkaan, että V oli rikosta tehdessään käyttänyt teräasetta. Nyt kyseessä ei ole syytteen laajentaminen, koska oikeudenkäynnin kohteena säilyy uudesta oikeustosiseikasta huolimatta alkuperäisessä syytteessä kuvattu pahoinpitelytapahtuma.

Oikeusvoiman suhteen yllä oleva tarkoittaa sitä, että oikeusvoima ei estä nostamasta uutta syytettä ensiprosessin jälkeen sellaisten tapahtumien perusteella, joihin tapahtumiin vetoaminen olisi ensiprosessissa pidetty syytteen laajentamisena. Sen sijaan oikeusvoima estää syytteen nostamisen sellaisesta teosta, josta olisi syytettä tarkistamalla voinut ensiprosessissa vaatia rangaistusta.[2]

---

[1] Ks. syytteen muutoskiellosta tarkemmin esim. Vuorenpää, Mikko: Prosessioikeuden perusteet. Hämeenlinna 2009 s. 171-172 ja siellä mainitut lähteet.

[2] Ks. tarkemmin Koponen, Pekka: Talousrikokset rikos- ja prosessioikeuden yhtymäkohdassa. Vammala 2004 s. 144-146.

Yllä esitetyn perusteella puheenjohtaja Tolvasen esittämä kysymys voidaan nyt asettaa seuraavaan muotoon: Mikäli syyte on nostettu ylinopeudesta, pidettäisiinkö samaan ajosuoritukseen liittyvää rattijuopumussyytettä tuomioistuimen lupaa edellyttävänä ROL 5:17.1:ssä tarkoitettuna syytteen laajentamisena, vai olisiko kyseessä ROL 5:17.2:n mukainen sallittu syytteen tarkistaminen. Mikäli kyseessä olisi syytteen laajentaminen, ylinopeudesta määrätty rangaistus (tai liikennevirhemaksu) ei estä uuden syytteen nostamista rattijuopumuksesta. Jos puolestaan rattijuopumukseen perustuvaa rangaistusvaatimusta pidettäisiin syytteen tarkistamisena, ylinopeudesta määrätty rangaistus (tai liikennevirhemaksu) estäisi uuden syytteen tutkimisen rattijuopumuksesta.

Oikeuskirjallisuudessa ja -käytännössä rattijuopumukseen perustuvaa rangaistusvaatimusta on yllä sanotussa asetelmassa pidetty syytteen tarkistamisena. Esimerkiksi Pekka Koponen pitää kahta tapahtumainkulkua oikeusvoimamielessä samoina, mikäli toisessa rangaistusvaatimuksessa on vain lisäyksiä ensimmäisessä rangaistusvaatimuksessa vedottuun tapahtumainkuvaukseen. Esimerkkinä Koponen mainitsee sen, että liikenteen vaarantamisesta ensiprosessissa tuomittua vastaan ei voi nostaa uuttaa syytettä sillä perusteella, että myöhemmin tuomitun väitettäisiin samalla ajosuorituksella syyllistyneen myös rattijuopumukseen.[3]

Korkein oikeus on arvioinut asiaa samalla tavalla, vaikkakin ratkaisu on annettu ennen rikosprosessiuudistuksen voimaantuloa.[4]

> **KKO 1992:116** Virallisen syyttäjän syytteestä kihlakunnanoikeus oli 23.5.1989 lainvoimaisesti tuominnut A:n törkeästä rattijuopumuksesta rangaistukseen. Asianomistajan syytteestä kihlakunnanoikeus oli 6.3.1990 lainvoimaisesti tuominnut A:n saman teon perusteella yksin teoin tehdyistä törkeästä rattijuopumuksesta, liikenteen vaarantamisesta ja ruumiinvamman tuottamuksesta rangaistukseen.
>
> Kihlakunnanoikeuden ensimmäinen päätös oli estänyt muita samaan tekoon sisältyneitä rikoksia koskevan rangaistusvaatimuksen tutkimisen. Jälkimmäinen päätös purettiin, koska se perustui ilmeisesti väärään lain soveltamiseen.

Tarkemman pohdinnan, kirjallisuuden ja oikeuskäytännön perusteella olisinkin valmis muuttamaan näkemystäni siitä, mitä vastasin 16.2 pidetyssä kuulemistilaisuudessa. Eli vaikka puheenjohtaja Tolvasen esittämään kysymykseen ei voitane antaa täysin yksiselitteistä vastausta, pidän kuitenkin perustelluimpana tulkintana sitä, että rattijuopumusta koskeva syyte pitäisi jättää tuomioistuimessa oikeusvoimavaikutuksen vuoksi tutkimatta, mikäli rattijuopumuksesta epäillylle olisi saman ajon seurauksena ehditty jo määrätä liikennevirhemaksu.

Todettakoon kuitenkin, että lausunnon kohteena olevassa hallituksen esityksessä ehdotetut muutokset tieliikennelakiin eivät saa aikaan nyt mainittua ongelmaa, vaan sanotun ongelman mahdollisuus on toki olemassa jo tällä hetkellä. Vastaava tilanne nimittäin syntyy esimerkiksi silloin, jos poliisi määrää rattijuopolle rikesakon ylinopeudesta ennen kuin on huomannut puhalluttaa kuljettajaa.

---

[3] Ks. Koponen 2004 s. 147-148.

[4] Ks. ratkaisun johdosta myös Koponen 2004 s. 341.

Todettakoon vielä, että mikäli liikennevirhemaksun määräämisen jälkeen rikosprosessi olisi mahdollinen, niin seuraamusten ankaruus riippuisi siitä sattumanvaraisesta seikasta, kumpi menettely (liikennevirhemaksumenettely vai rikosprosessi) on aloitettu ensin. Näin on siitä syystä, että ehdotetun TLL 160 §:n mukaan liikennevirhemaksua ei saa määrätä sen jälkeen kun asiaa on käsitelty rikosprosessissa.

Turussa 20.2.2018

Mikko Vuorenpää
Rikosprosessioikeuden professori